

აშშ-ირანის ურთიერთობების განვითარების დინამიკა - მოკავშირეობიდან მტრობამდე

ვიცე-პოლკოვნიკი იოსებ ტურაშვილი¹

DOI: <https://doi.org/10.61446/pa.2.2024.8422>

აბსტრაქტი

1979 წლის ირანის ისლამური რევოლუციის შემდეგ აშშ-ირანს შორის ურთიერთობები ცხელ ფაზაში შედის. იმავე წელს, ირანელი სტუდენტების მიერ ამერიკის საელჩოზე თავდასხმის განახორციელების შემდეგ, როდესაც მოხდა საელჩოს თანამშრომლების ტყვედ აყვანა, 1980 წლის აპრილში შეერთებულმა შტატებმა და ირანმა დიპლომატიური ურთიერთობები გაწყვიტეს. ამ თარიღის შემდეგ, შეერთებულ შტატებსა და ირანის ისლამურ რესპუბლიკას ოფიციალური დიპლომატიური ურთიერთობა არ ჰქონდათ. თუმცა, 1979 წლამდე ამ ორ ქვეყანას აშკარად განსხვავებული ურთიერთობა ჰქონდა. ამერიკისთვის ირანი წარმოადგენდა ერთ-ერთ სერიოზულ დასაყრდენს ახლო აღმოსავლეთში და რეგიონში „სტაბილურობის კუნძულს“ და „ყურის ქანდარმსაც“ კი უწოდებდნენ, რაც მეტყველებს აშშ-სა და ირანის ურთიერთობების მნიშვნელობაზე ერთმანეთისათვის. ისლამურ რევოლუციამდე, ამერიკისთვის ირანი იყო საბჭოთა კავშირისა და კომუნიზმის გავრცელების შემაკავებელი ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში. ასევე ირანი იყო, ახლო აღმოსავლეთში აშშ-ს მთავარი მოკავშირის - ისრაელის მოწინააღმდეგე ბანაკში გაერთიანებული არაბული ქვეყნების დამაბალანსებელი რეგიონში.

უნდა აღინიშნოს, რომ 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ, მსოფლიოში ირანი იყო ტერორიზმის ყველაზე აქტიური მხარდამჭერი. ანტი-ამერიკულად და ანტი-ისრაელურად განწყობილ ტერორისტულ ორგანიზაციებს ირანი წლების განმავლობაში აიარალებდა, აფინანსებდა, წვრთნიდა და სხვადასხვა დახმარებას უწევდა. ამ ტერორისტული ორგანიზაციების სიაში, რომელსაც ირანი უჭერს მხარს, შედის ჰეზბოლა, პალესტინის ისლამური ჯიჰადი, ჰამასი და ა.შ.ოთხ ათწლეულზე მეტია ირანის ისლამური რესპუბლიკა დიდი გამოწვევის წინაშე აყენებს საერთაშორისო საზოგადოებას. ერთი მხრივ, ირანის რეჟიმის რადიკალურმა ისლამისტურმა იდეოლოგიამ, ტერორიზმისა და რეგიონული დივერსიის მხარდაჭერამ, ხოლო, მეორე მხრივ კი, უკანონო ბირთვული იარაღის პოტენციალის ძიებამ, ის სახიფათო რევიზიონისტულ ძალად აქცია, რამაც განაპირობა აშშ-ირანს შორის დაპირისპირება და მტრული ურთიერთობების ჩამოყალიბება.

მეთოდოლოგიურად ნაშრომი თვისებრივი კვლევების კატეგორიაში მოიაზრება და კვლევაზე მუშაობის პროცესში მონაცემთა შეგროვებისათვის გამოყენებულ იქნა თვისებრივი კვლევის სხვადასხვა ტექნიკები.

ნაშრომი ეყრდნობა საერთაშორისო ურთიერთობების დომინანტური და გავლენიანი თეორიების დაშვებებს და ვარაუდებს, კერძოდ ნეოკლასიკურ რეალიზმსა და ჰოლისტურ კონსტრუქტივიზმს.

კვლევამ აჩვენა, რომ ირანის მიერ ბირთვული იარაღის შექმნის მცდელობა განპირობებულია ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ძალთა ბალანსის შეცვლის სურვილით, რაც განპირობებს აშშ-ირანს შორის მტრული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას. ირანის ბირთვული პროგრამა, რომელიც 1979 წლის ისლამურ რევოლუციამდე, აშშ-ს მიერ იყო მხარდაჭერილი, რევოლუციის შემდეგ გარდაიქმნა საფრთხედ ამერიკის პოლიტიკური ელიტების აღქმებში. კონსტრუქტივიზმის ჭრილში, სწორედ ქვეყნებს შორის იდენტობის, აღქმების ცვლილებამ გამოიწვია მათ შორის დაპირისპირება და საგარეო პოლიტიკური კურსის ტრანსფორმაცია. ნეოკლასიკური რეალიზმი მიიჩნევს, რომ საერთაშორისო სისტემაში სახელმწიფოს ქმედება შეიძლება აიხსნას: სისტემური ცვლადების ჩარევით - როგორცაა ქვეყნებში ძალაუფლე-

¹ სსიპ-დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს, ეროვნული თავდაცვის აკადემიის ბაკალავრიატის, მენეჯმენტის მიმართულების უფროსი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორანტი

ბის განაწილება; კოგნიტური/შემეცნებითი ცვლადებით - როგორცაა სახელმწიფოს აღქმისა და პროგნოზის სიზუსტე სხვა სახელმწიფოს განზრახვასთან და სავარაუდო საგარეო პოლიტიკასთან მიმართებით; შიდა ცვლადებით - მაგალითად, როგორცაა ლიდერთა აღქმები, სახელმწიფო ინსტიტუტები, პოლიტიკური პარტიები; მმართველი ელიტები, რომლებიც გავლენას ახდენენ საგარეო პოლიტიკაში გადაწყვეტილების მიმღების ძალაუფლებასა და მოქმედების თავისუფლებაზე. ნეოკლასიკური რეალიზმის მიხედვით, სახელმწიფოების შორის არსებულმა უნდობლობამ და ერთმანეთის სწორად აღქმის შეუძლებლობამ, ნაკლებმა უნარმა ან სახელმწიფო ლიდერების უუნარობამ, მოახდინონ სახელმწიფო ძალაუფლების მობილიზება და საზოგადოების მხარდაჭერა, შეიძლება გამოიწვიოს არასაკმარისი ან ზედმეტი დაბალანსება, რასაც საერთაშორისო სისტემაში დისბალანსი, დიდი სახელმწიფოების აღზევა, დაცემა და ომი მოჰყვება.

საკვანძო სიტყვები: ირანის ბირთვული პროგრამა, ამერიკის საგარეო პოლიტიკა, ისლამური რევოლუცია, კონსტრუქტივიზმი, ნეოკლასიკური რეალიზმი.

The dynamics of US-Iran relations - from alliance to hostility

Lieutenant Colonel Ioseb Turashvili²

DOI: <https://doi.org/10.61446/pa.2.2024.8422>

Abstract

After the 1979 Islamic Revolution in Iran, US-Iranian relations entered a heated phase. In the same year, after Iranian students stormed the US embassy and took embassy employees hostage, the United States and Iran severed diplomatic relations in April 1980. After that date, the United States and the Islamic Republic of Iran did not have official diplomatic relations. However, until 1979, the two countries had a clearly different relationship. For the United States, Iran was one of the most important bulwarks in the Middle East and was even called the "island of stability" and the "gendarme of the Gulf", which indicates the importance of US-Iranian relations to each other. Before the Islamic Revolution, for the United States, Iran was a deterrent to the spread of the Soviet Union and communism in the Middle East. Iran was also a regional counterweight to the Arab countries united in the Middle East, opposing the main US ally - Israel.

It should be noted that after the Islamic Revolution of 1979, Iran was the most active supporter of terrorism in the world. For years, Iran has been arming, financing, training and providing various types of assistance to anti-American and anti-Israeli terrorist organizations. The list of these terrorist organizations supported by Iran includes Hezbollah, Palestinian Islamic Jihad, Hamas, etc. For more than four decades, the Islamic Republic of Iran has been posing a great challenge to the international community. On the one hand, the Iranian regime's radical Islamist ideology, support for terrorism and regional subversion, and on the other hand, its pursuit of illegal nuclear weapons potential, have made it a dangerous revisionist force, which has led to the confrontation and the formation of hostile relations between the US and Iran.

Methodologically, the work falls into the category of qualitative research, and various qualitative research techniques were used to collect data during the research process.

The work is based on the assumptions and conjectures of dominant and influential theories of international relations, namely neoclassical realism and holistic constructivism.

The study has shown that Iran's attempt to create nuclear weapons is conditioned by the desire to change the balance of power in the Middle East region, which has led to the formation of hostile relations between the US and Iran. Iran's nuclear program, which was supported by the United States before the 1979 Islamic Revolution, became a threat to American political elites after the revolution. In the context of constructivism, it is precisely the change in identity and perceptions between countries that led to the confrontation between them and the transformation of foreign policy. Neoclassical realism believes that state action in the international system can be explained by: the intervention of systemic variables - such as the distribution of power in countries; cognitive variables - such as the accuracy of a state's perception and prediction of other states' intentions and alleged foreign policies; internal variables - such as perceptions of leaders, state institutions, political parties; ruling elites, which influence the power and freedom of action of decision-makers in foreign policy. According to neoclassical realism, distrust and misperception among states, the lack of ability or inability of state leaders to mobilize state power and public support, can lead to insufficient or excessive balancing, which leads to imbalances in the international system, the rise and fall of great powers, and war.

Keywords: Iran's nuclear program, American foreign policy, Islamic revolution, constructivism, neoclassical realism.

---

² Head of the Bachelor's Program in Management at LEPL - David Aghmashenebeli National Defence Academy of Georgia, Doctoral of program's Sciences Political education of Caucasus International University

შესავალი

წინამდებარე ნაშრომი იკვლევს ამერიკის შეერთებული შტატების და ირანის ურთიერთობებს ისლამურ რევოლუციამდე და ისლამური რევოლუციის შემდეგ, თუ რა ფაქტორებმა განაპირობა ირან-ამერიკას შორის მეგობრული ურთიერთობების მტრულად გარდაქმნა. კვლევის მიზანია დაადგინოს ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ირანის ისლამური რესპუბლიკის ურთიერთობის ცვლილება.

თემის აქტუალობაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ აშშ-ირანის ურთიერთობების შესწავლა პრინციპულად მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგეს რეგიონის ქვეყნებისთვის. აშშ ერთადერთი წამყვანი ძალაა მსოფლიოში, რომელსაც ძალუძს წინ აღუდგეს ირანის ამბიციებს - შექმნას ბირთვული იარაღი და გახდეს ჰეგემონი/დომინანტი ძალა რეგიონში, რაც საშუალებას მისცემს ირანს გაზარდოს თავისი გავლენა ახლო აღმოსავლეთში აშშ-ს მოკავშირე ქვეყნებზე და გაატაროს ამერიკის ეროვნული ინტერესებისთვის საწინააღმდეგო პოლიტიკა, გააძლიეროს ტერორისტული ორგანიზაციების მხარდაჭერა და საფრთხის ქვეშ დააყენოს ბირთვული იარაღის გაუვრცელებლობის ხელშეკრულება. 21-ე საუკუნეში რამოდენიმეჯერ უკიდურესად დაიძაბა აშშ-ირანის ურთიერთობა და ვითარება თითქმის ომის ზღვარს გაუტოლდა. აღნიშნული დაპირისპირების საომარ მოქმედებებში გადაზრდის შემთხვევაში, რეგიონში შეიქმნება კრიზისული სიტუაცია.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობას განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ ამერიკა და მსოფლიო თანამეგობრობა საფრთხედ აღიქვამს ირანის მიერ ბირთვული იარაღის შექმნის მცდელობას, მისგან გამოწვეულ საფრთხეებს, ასევე, ირანის მიერ ტერორისტული ორგანიზაციების მხარდაჭერას და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ძალთა ბალანსის შესაძლო ცვლილებებს, რის გამოც აქტიურ პოლიტიკას ახორციელებს შექმნილი ვითარების დასტაბილურებისათვის. რაც შეეხება კვლევის სამეცნიერო მნიშვნელობას, ნაშრომში გამოყენებული საერთაშორისო ურთიერთობების გავლენიანი თეორიების პოსტულატების გადამოწმება, წარმოდგენილ შემთხვევასთან მიმართებაში, კვლევას შესაძლებლობას მისცემს მოკრძალებული წვლილი შეიტანოს სამეცნიერო ცოდნის განვითარებაში.

ნაშრომში მოხდა შემდეგი საკვლევო კითხვის ფორმულირება: რა ძირითადმა ფაქტორებმა განაპირობა ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ირანის ისლამური რესპუბლიკის ურთიერთობის ცვლილება?

საკვლევო კითხვიდან გამომდინარე მოხდა შემდეგი ვარაუდის (ჰიპოთეზის) გენერირება: ისლამური რევოლუციის შემდეგ, აშშ-ირანს შორის ჩამოყალიბებული განსხვავებული იდეების, იდენტობის და აღქმების ცვლილების ფონზე, ირანის მიერ ბირთვული შესაძლებლობის შექმნის მცდელობამ, გამოიწვია ამერიკის შეერთებული შტატების საგარეო პოლიტიკური კურსის ტრანსფორმაცია ირანთან მიმართებაში, რა-

დგან შეიცვალა აშშ-ს მხრიდან მატერიალური მოცემულობის (ირანის ბირთვული პროგრამა) სოციალური აღქმა და წარმოიქმნა მათ შორის ეჭვი და უნდობლობა, რამაც განაპირობა, მტრული ურთიერთობების ჩამოყალიბება.

ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა დაიწყო 1800-იან წლებში, როდესაც ამერიკელი მისიონერები გაემგზავრნენ ირანში. მისიონერები დაეხმარნენ მნიშვნელოვანი ინსტიტუტების - სკოლების, კოლეჯების, საავადმყოფოების და სამედიცინო სკოლების აშენებაში, ასევე, ხელისუფლებას ეხმარებოდნენ ფინანსური საკითხების მოგვარებაში. მე-19 და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბრიტანეთისა და რუსეთის იმპერიული ამბიციებისა და ირანის საშინაო საქმეებში ჩართულობის ისტორიამ ირანი დამოკიდებულ, ექსპლუატაციურ მდგომარეობაში ჩააყენა, მაგრამ ირანში ამერიკელი მისიონერების და მოგვიანებით, მოწვეული სამთავრობო ტექნოკრატების ყოფნა სრულიად განსხვავებული ხარისხის იყო. ესენი იყვნენ ამერიკელები, რომლებიც დახმარებას სთავაზობდნენ, შეერთებული შტატების მთავრობისთვის ოფიციალური უპირატესობის მოლოდინის გარეშე, რის შედეგადაც ამერიკელებმა კეთილგანწყობა მოიპოვეს, როგორც ირანის ხელისუფლების წრეებში, ისე, მოსახლეობის ფართო მასებში.³

ამერიკის კეთილგანწყობილი იმიჯი ირანში დაიმსხვრა 1953 წელს, როდესაც ამერიკის ცენტრალურმა სადაზვერვო სააგენტომ (CIA), დიდ ბრიტანეთთან თანამშრომლობით, მოაწყო გადატრიალება დემოკრატიულად არჩეული პრემიერ-მინისტრის, მოჰამედ მოსადეყის წინააღმდეგ, რომელმაც ანგლო-ირანის ნავთობკომპანიების ნაციონალიზაცია მოახდინა. გადატრიალების შედეგად, ამერიკის დახმარებით, ირანის ხელისუფლებაში მოვიდა ამერიკელების ერთგული ფეჰლეეების დინასტიის წარმომადგენელი - შაჰი რეზა ფეჰლეევი.

1960-იან და 1970-იან წლებში შაჰსა და ვაშინგტონს შორის ურთიერთობა უფრო და უფრო მეგობრული ხდებოდა. კომერციული კავშირების სტაბილურად გაფართოების გამო, ირანის განვითარებას პირდაპირი ბენეფიციარები ჰყავდა შეერთებულ შტატებში. ამერიკის დახმარებით შაჰმა წამოიწყო თავდაცვითი ბიუჯეტის დიდი ფორმირება, შეისყიდა 16 მილიარდ დოლარზე მეტი იარაღი შეერთებული შტატებიდან 1972-1977 წლებში.⁴

1979 წელს, ირანის ისლამური რევოლუციისა და ირანის მძევლების კრიზისის შემდეგ, აშშ-ირანის ურთიერთობამ რღვევა დაიწყო და ქვეყნები ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ. ეკონომიკური ზრდის ტემპის შეზღუდვის მიზნით, ამერიკის მთავრობამ დაიწყო ირანის წინააღმდეგ სანქციების დაწესება და ირანული აქტივების გაყინვა, ხოლო 1995 წელს ირანს ნავთობისა და სავაჭრო ემბარგო დაუწესეს. ამავდროულად,

³ Hasan, Moinul. 2019. Nuclear program of Iran and concerns of USA. Department of International Relations Jahangirnagar University.

⁴ Hasan, Moinul. 2019. Nuclear program of Iran and concerns of USA. Department of International Relations Jahangirnagar University.

აშშ-ს ინტერესები რეგიონში კვლავ მშვიდობასა და სტაბილურობაზე იყო ორიენტირებული. ხოლო ირანის საგარეო პოლიტიკა სულ უფრო წინააღმდეგობრივი ხდებოდა. ირანის პოლიტიკის ძირითადი კონცეფცია მიზნული გახდა იდეოლოგიასთან, რომელიც ცნობილია, როგორც „თვითდამკვიდრება“. 1980 წელს, როდესაც ირან-ერაყის ომი დაიწყო, ამერიკამ და მთელმა მსოფლიომ ზურგი აქცია ირანს და არ მოახდინა რეაგირება ერაყის მიერ საერთაშორისო ნორმების უხეშ დარღვევაზე, როგორც იყო ქიმიური იარაღის გამოყენება ირანის წინააღმდეგ, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა ირანში ანტი-ამერიკული განწყობები.

1988 წელს მას შემდეგ, რაც ირანულმა ნაღმმა თითქმის ჩაძირა ამერიკული ფრეგატი ჰორმუზის სრუტეში, აშშ-ს საზღვაო ძალებმა განახორციელეს საპასუხო კამპანია სახელწოდებით Operation Praying Mantis. ამერიკულმა ძალებმა გაანადგურეს ირანული ნავთობის ორი პლატფორმა და ჩაძირეს ფრეგატი. ეს იყო ყველაზე დიდი ამერიკული საზღვაო საბრძოლო ოპერაცია მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ.

1988 წლის 3 ივლისს, ირან-ერაყის ომის დასასრულს, აშშ-ს საზღვაო ძალების მართვადმა სარაკეტო კრეისერმა USS Vincennes-მა ჩამოაგდო ირანის სამგზავრო თვითმფრინავი (Airbus A300B2), რომელიც გეგმიურ კომერციულ ფრენას ასრულებდა ირანის საჰაერო სივრცეში ჰორმუზის სრუტის თავზე. თავდასხმას ექვსი ქვეყნიდან 290 მშვიდობიანი მოქალაქე შეეწირა, მათ შორის 66 ბავშვი. აშშ-ს მხარემ განაცხადა, რომ ეს შეცდომა იყო, მაგრამ ამ ტრაგიკულმა ფაქტმა კიდევ უფრო გაამძაფრა ანტიამერიკული განწყობები ირანის მოსახლეობაში.⁵

2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტების შემდეგ, პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშ უმცროსის ადმინისტრაციამ ბრძოლა გამოუცხადა ტერორიზმს, რაშიც მთელი მსოფლიოს მხარდაჭერა მოიპოვა, მათ შორის ირანისაც. ირანის სადაზვერვო სამსახურმა დიდი დახმარება გაუწია აშშ-ს თალიბებთან ბრძოლაში, თუმცა, ამერიკამ, ამის მიუხედავად, ირანი დაადანაშაულა ტერორისტული ორგანიზაციების ფინანსურ და სამხედრო მხარდაჭერაში და 2002 წელს სახელმწიფოსადმი მიმართვისას პრეზიდენტი ჯორჯ ბუშ უმცროსი ირანს (ერაყთან და ჩრდილოეთ კორეასთან ერთად) „ბოროტების ღერძის“ ნაწილს უწოდებს. მისი თქმით, ირანი „აგრესიულად მისდევს [მასობრივი განადგურების იარაღს] და ახორციელებს ტერორის ექსპორტს, მაშინ როცა არარჩეული ნაწილი თრგუნავს ირანელი ხალხის თავისუფლების იმედს“. ამის საპასუხოდ, ირანის მთავრობამ შეწყვეა საიდუმლო შეხვედრები ამერიკელ დიპლომატებთან, რომლებიც ორიენტირებული იყო ალ-ქაიდას ოპერატორების დაჭერაზე და თალიბებთან ბრძოლაზე.⁶

⁵ Hasan, Moinul. 2019. Nuclear program of Iran and concerns of USA. Department of International Relations Jahangirnagar University.

⁶ Anak Agung Banyu Perwita and Muhammad Ilham Razak. 2020. U.S. Foreign Policy Towards Iranian Nuclear Threat from Bill Clinton to Donald Trump Administration. Insignia Journal of International Relations Vol. 7, No.1, April 2020, 17-44. <https://www.researchgate.net/publication/358111111> (PDF) U.S. Foreign Policy Towards Iranian Nuclear Threat from Bill Clinton to Donald Trump Administration (researchgate.net) (20.11.24);

2000-იანი წლების დასწყისში, ირანში, ოპოზიციურად განწყობილი ძალების მიერ გაკეთდა განცხადება, რომ ირანი ცდილობდა ატომური იარაღის შექმნას, რამაც გახსნა ახალი ფაზა ამერიკა-ირანის დაპირისპირებაში. ამას დაემატა ირანის მხრიდან ტერორიზმის მხარდაჭერა, რამც გამოიწვია ამერიკის მიერ ირანის წინააღმდეგ აქტიური საგარეო პოლიტიკის გატარება და საერთაშორისო საზოგადოების მობილიზება, რასაც მოჰყვა დამატებითი სანქციების დაწესება. თუმცა, 2015 წელს, ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შედეგად, ბარაკ ობამას პრეზიდენტობის პერიოდში აშშ-ირანს შორის გაფორმდა ბირთვული შეთანხმება. 2018 წლის მაისში ამერიკა გამოდის ამ შეთანხმებიდან და სანქციებს უწესებს ირანს, რომელიც კიდევ უფრო გამკაცრდა 2019 წლის მაისში, ასევე, 2019 წლის დეკემბერში თავდასხმა მოხდა ამერიკის საელჩოზე ბაღდადში, რომლის საპასუხოდ 2020 წლის 3 იანვარს ტრამპის ბრძანებით, ბაღდადის აეროპორტთან სარაკეტო თავდასხმით მოკლეს ირანის ერთ-ერთი გავლენიანი გენერალი - ყასემ სოლეიმანი, რომელიც ირანის ისლამური რევოლუციური გვარდიის სპეციალური ელიტური დანაყოფის „ყუდსის“ ძალებს ხელმძღვანელობდა და ამით აშშ-ირანი შედის ყველაზე ცხელი დაპირისპირების ფაზაში.⁷

ძირითადი ნაწილი

ირანში ძირითადად არაარაბი, შიიტური მოსახლეობა ცხოვრობს და მდებარეობს რეგიონში, სადაც დომინირებენ არაბი სუნიტი მუსლიმანები. ირანი ენერგიით მდიდარი, სტრატეგიულად სასიცოცხლო მნიშვნელობის სპარსეთის ყურის რეგიონში მდებარეობს და დომინირებს ჰორმუზის სრუტეზე, რომელიც აკონტროლებს მნიშვნელოვან საზღვაო ენერგომარშუტებს ყურეში. ირანის ჩრდილოეთ საზღვრის გასწვრივ მდებარეობს კასპიის ზღვა, რომელიც, ასევე შეიცავს ენერგორესურსებს, რაც იწვევს კონფლიქტს, რესურსების კონტროლისა და რეგიონში გავლენების განაწილების თვალსაზრისით, არა მხოლოდ რეგიონის ქვეყნებთან, არამედ აშშ-თან. შესაბამისად, ირანს გააჩნია ამბიციური შექმნას ბირთვული იარაღი და მისი საშუალებით დაიმკვიდროს თავი, დააბალანსოს ისრაელი, გახდეს დომინანტი მოთამაშე და ჰეგემონი რეგიონში.

ირანი დიდი ხანია ცდილობდა წამყვანი როლი შეესრულებინა სპარსეთის ყურის რეგიონში, მიუხედავად იმისა, თუ რა რეჟიმი იყო ხელისუფლებაში. აღნიშნულის მისაღწევად მნიშვნელოვანი იყო ირანისთვის ბირთვული შესაძლებლობების განვითარება. ახლო აღმოსავლეთში პირველი ბირთვული ძალაუფლების მქონე მუსლიმ ერად გახდომა ირანს საშუალებას მისცემდა გაემლიერებინა თავისი მიმზიდველობა მუსლიმანური ქვეყნების მიმართ მთელს რეგიონში, მიუხედავად სექტანტური განსხვავე-

⁷ ლილი ხარჩილავა, ამერიკის შეერთებული შტატების პოლიტიკა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონებში. სადოქტორო დისერტაცია. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, 2021. http://opac.gtu.ge/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=55804&shelfbrowse_itemnumber=173824 (10.11.2024)

ბებისა. უფრო მეტიც, ბირთვული იარაღის შესაძლებლობა იქნებოდა საჯაროდ გაცხადებული სიმბოლო, რომელიც გაზრდიდა ირანის დამოუკიდებლობას დასავლეთის დომინანტობისაგან, რაც შესაძლებლობას შექმნიდა ამერიკის მოკავშირე ქვეყნების ირანის პოლიტიკურ ორბიტაზე გადასვლისას.

ირანის მთავარი ანტაგონისტი, შეერთებული შტატები, მრავალი წლის განმავლობაში, არა მხოლოდ ახორციელებდა ორმაგი შეკავების პოლიტიკას ირანის წინააღმდეგ, არამედ, მხარს უჭერდა ემიგრანტ ჯგუფებს, რომლებიც აპირებდნენ თეირანში რეჟიმის დამხობას, მათ შორის ძალადობრივი გზით. თეირანში რეჟიმის შეცვლა აშშ-ს პოლიტიკის უკვე ნაცადი (1953 წ.) ხერხის განმეორება იყო. აშშ-ს პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა, 2002 წელს სიტყვით გამოსვლისას, ირანს "ბოროტების ღერძი" უწოდა და მის მიმართ უფრო აგრესიული საგარეო პოლიტიკის გატარება დაიწყო. ასევე, ამერიკის მიერ ერაყში და ავღანეთში ჯარების შეყვანით ირანის საფრთხეები ყოველმხრივ იზრდებოდა. არსებული რეჟიმი ყველანაირად ცდილობდა აღნიშნული საფრთხის დაბალანსებას, მათ შორის ბირთვული იარაღის შექმნის მცდელობითაც, მიუხედავად იმისა, რომ ოფიციალურად არასოდეს უღიარებია აღნიშნული ფაქტი და აცხადებდნენ, რომ ბირთვულ პროგრამაზე მხოლოდ სამოქალაქო დანიშნულებით მუშაობდნენ.

ირანის ამჟამინდელი რეჟიმი, რომელიც თავის ლეგიტიმურობას მთლიანად ისლამიზმზე ამყარებს, იძულებულია შეეწინააღმდეგოს, საერთაშორისო სისტემაში არსებული ძალაუფლების, დასავლეთის მიერ დომინირებულ, განაწილებას. ირანის მიერ ბირთვული იარაღის მოპოვება სასარგებლოა ისლამური რეჟიმის შიდა მხარდაჭერის მოსაპოვებლად. ხელისუფლების სათავეში მოსული სასულიერო პირები ცდილობდნენ ხალხის მხარდაჭერის მოპოვებას. სასულიერო ელიტა ეძებდა შესაძლებლობებს მხარდი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემებით დამძიმებული მოსახლეობის ყურადღების გადასატანად. ბირთვული იარაღის შექმნა ასევე, შეძლებდა რეჟიმისთვის მიეცა საშუალება აემალლებინა პრესტიჟი და გადაეფარა ირანში არსებული მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. ისლამურმა რეჟიმმა წარმატებით მოახდინა ბირთვული საკითხის ნაციონალიზმის კუთხით ჩამოყალიბება. ირანელები ბირთვული შესაძლებლობების შექმნით იმედოვნებენ, რომ დაამყარებდნენ თავიანთ იდენტურობას, როგორც ტექნოლოგიურად განვითარებული, დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომელიც იმსახურებდა განსაკუთრებულ აღიარებას. მოკლედ, ირანი ბირთვული ბომბის შექმნით ეძებდა პატივს და პრესტიჟს.

ასევე, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ახლო აღმოსავლეთში ირანის მოსახლე მტერი - ისრაელის სახელმწიფო ამერიკის სტრატეგიული მოკავშირეა და მას გააჩნია ბირთვული იარაღი, მიუხედავად იმისა, რომ ისრაელი ოფიციალურად არ აცხადებს ბირთვული იარაღის ფლობას. ირანისთვის ეს ფაქტი სტრატეგიული დონის საფრთხეს წარმოადგენს და ცდილობს ბირთვული იარაღის შექმნით დააბალანსოს ისრაელი და

უზრუნველყოს თავის უსაფრთხოება, ხოლო, თუ გავითვალისწინებთ ქვეყნების ტერიტორიას და მოსახლეობის რაოდენობას, ირანი გარკვეულ უპირატესობაშია.⁸ ირანის მიერ ბირთვული შეიარაღების შექმნის მოტივები ძალზედ კომპლექსურია და შეიძლება ითქვას, რომ ბირთვული შესაძლებლობა ირანს საშუალებას მისცემს უფრო გაბედულად იმოქმედოს საერთაშორისო ასპარეზზე თავისი ინტერესების რეალიზაციის და მისთვის სასურველი პოლიტიკური დღის წესრიგის შექმნის თვალსაზრისით.

ირანის ბირთვული პროგრამა: გამოწვევები და საფრთხეები ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის: ათწლეულების განმავლობაში, შეერთებული შტატები და საერთაშორისო თანამეგობრობა მობილიზებულნი არიან არ დაუშვან ბირთვული ირანის არსებობა. მიაჩნიათ, რომ ირანის რეჟიმის ხელთ არსებული ატომური იარაღი პირდაპირ საფრთხეს შეუქმნის, როგორც ისრაელს, ასევე, აშშ-ს ინტერესებს რეგიონში და ევროპის უსაფრთხოებას. საერთაშორისო საზოგადოების თვალში ბირთვული ირანის არსებობა წარმოადგენს დესტაბილიზაციის წყაროს რეგიონში, რაც თავის მხრივ გავლენას მოახდენს მსოფლიო წესრიგზე.

1953 წლის 8 დეკემბერს აშშ-ს პრეზიდენტმა დუაიტ ეიზენჰაუერმა მიმართა გაეროს გენერალურ ასამბლეას "ატომები მშვიდობისთვის" საკითხზე, რომელიც გახდა მისი მთავრობის პროგრამა, რომელიც გულისხმობდა ატომური ენერჯის შექმნას სამოქალაქო მიზნებისთვის. ამ პროგრამის მეშვეობით, აშშ-მა, ცივი ომის დროს, უზრუნველყო ქვეყნები, მათ შორის ირანი, ტექნოლოგიებით და საგანმანათლებლო რესურსებით, მათი სამოქალაქო ბირთვული პროგრამისთვის. 1957 წელს, შაჰ მოჰამედ რეზა ფეჰლავის მმართველობის დროს, შეერთებულ შტატებსა და ირანს შორის მიღწეული იქნა სამოქალაქო ბირთვული თანამშრომლობის შეთანხმება, რომელიც ცნობილია, როგორც "თანამშრომლობა ატომების სამოქალაქო გამოყენებასთან დაკავშირებით". რამდენიმე წლის შემდეგ, თეირანის ბირთვული კვლევის ცენტრმა (TNRC), თეირანის უნივერსიტეტში, განათავსა 5 მეგავატიანი კვლევითი რეაქტორი, რომელსაც აშშ აწვდიდა საწვავს. რეაქტორი, რომელსაც უწოდებენ თეირანის კვლევით რეაქტორს (TRR), ამოქმედდა 1967 წელს. 1968 წელს ირანმა ხელი მოაწერა ბირთვული იარაღის გაუვრცელებლობის ხელშეკრულებას. იგი ძალაში შევიდა 1970 წლის 5 მარტს.

1979 წლის ირანის რევოლუციის შედეგად შაჰ ფეჰლავი ჩამოაგდეს და ჩამოყალიბდა თეოკრატიული მთავრობა უზენაესი ლიდერის, აიათოლა რუჰოლა ხომეინის მმართველობით, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა ირანის არაისლამურ ქმედებებს, დაემ-

⁸ არტი, რობერტ და რობერტ ჯერვისი. 2011. საერთაშორისო პოლიტიკა - მუდმივი ცნებები და თანამედროვე საკითხები. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;

ზადებინა, შეგროვებინა ან გამოყენებინა ქიმიური და ბირთვული იარაღი.⁹ ასევე, 1980-1988 წლებში მიმდინარეობდა ირან-ერაყის ომი, რამაც გამოიწვია ირანის ბირთვული პროგრამის შეჩერება, თუმცა ამ ომის განმავლობაში სტრატეგიული მოკავშირეების გარეშე მარტოდ დარჩენილმა ირანმა, 1984 წელს კვლავ განაახლა თავისი ბირთვული პროგრამა და გახსნა ბირთვული კვლევის ცენტრი ისპაჰანში. 1990-იანი წლების დასაწყისში ირანის ბირთვული პროგრამა ახალ ფაზაში შევიდა პაკისტანის, ჩინეთისა და რუსეთის დახმარებით, რომელთა მხრიდანაც მოხდა ირანისთვის ბირთვული პროგრამისთვის საჭირო ტექნოლოგიების და რესურსების მიწოდება.

2002 წლის აგვისტოში, ნატანცის ურანის გამდიდრების ფარული ქარხანის და არაკის მიძიე წყლის რეაქტორის შესახებ ინფორმაციას გაავრცელა ამერიკაში გადასახლებულმა ირანულმა ოპოზიციური ჯგუფის სამხედრო ფრთამ (მუჯაჰიდინ-ე-ხალკი (მეკ)) და ირანის მოქმედ ხელისუფლებას ბრალი დასდო ბირთვული იარაღის შექმნის მცდელობაში. აღნიშნულ ფაქტს ადასტურებდნენ ამერიკის და ისრაელის სადაზვერვო სამსახურები. 2002 წლის დეკემბერში შეერთებულმა შტატებმა ოფიციალურად დაადასტურეს ირანი ბირთვული იარაღის შექმნის მცდელობაში.¹⁰

როგორც ავლნიშნეთ ბირთვული ირანი დღემდე რჩება თანამედროვე საერთაშორისო საზოგადოების უსაფრთხოების უდიდესი გამოწვევა და ამ საკითხზე დისკუსიისას იკვეთება ოთხი ძირითადი საფრთხე, რაც შეიძლება გამოიწვიოს ბირთვულმა ირანმა:

1) ბირთვული შეკავების ფლობა ირანს უფრო თამამს გახდიდა რეგიონში და გლობალურ კონტექსტში თავისი ინტერესების გატარების თვალსაზრისით, რადგან მისთვის მისაღები პოლიტიკური დღის წესრიგის შესაქმნელად, უფრო აგრესიული და რევიზიონისტური საგარეო პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობა ექნებოდა. ამერიკას და დასავლურ სამყაროს შეუმცირებოდა ირანზე ზემოქმედების შესაძლებლობა. ირანის ისლამური რეჟიმი ბირთვული იარაღის შესაძლებლობას გამოიყენებდა, იმ შემთხვევაში თუ სხვა სახელმწიფოები შეეცდებიან მასზე თავდასხმას და ეს მათ ბირთვული ესკალაციის საფრთხის წინაშე დააყენებდა. ამიტომაც, ირანი გაბედულად იმოქმედებდა ნავთობით მდიდარი მეზობელი ქვეყნების პროამერიკული ხელისუფლების წინააღმდეგ და შეეცდებოდა რეგიონში თავისი გავლენის გაზრდას ამერიკული გავლენების შემცირების ხარჯზე. შესაძლებელია მათთვის მოეთხოვა ამერიკული ბაზე-

⁹ Adeleke Olumide Ogunnoiki and Ademola Adefisayo Adeyemi. 2021. UNITED STATES FOREIGN POLICY ON IRAN'S NUCLEAR PROGRAMME: FROM BUSH TO TRUMP ADMINISTRATION. African Journal of Social Sciences and Humanities Research, ISSN: 2689-5129 Volume 4, Issue 1, 2021 (pp. 103-121). file:///C:/Users/Admin/Downloads/AJSSHR_OW5JI3CN.pdf (15.11.24);

¹⁰ Murray, Donette. 2010. US Foreign Policy and Iran: American-Iranian Relations since the Islamic Revolution. Abingdon: Routledge;

ბის გაყვანა მათი ტერიტორიიდან, შეეზღუდა ამერიკული ძალების მიერ მათი პორტებისა და აეროპორტების გამოყენების შესაძლებლობა და მათგან იარაღის იმპორტი. ასევე, მეზობელ ქვეყნებზე გავლენის გაზრდით, ირანი შეეცდებოდა რეგიონში არსებული ენერგოსატრანზიტო დერეფნების გაკონტროლებას, საიდანაც მიღებული შემოსავალი მას საშუალებას მისცემს უფრო მეტი ფინანსური და სამხედრო მხარდაჭერა აღმეჩინა რეგიონში არსებულ ტერორისტულ ორგანიზაციებისთვის, როგორცაა „ჰეზბოლა“, ჰამასი“ და ა.შ. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ბირთვული იარაღის მქონე ირანის ისლამური რეჟიმი, არა მხოლოდ აგრესიულ საგარეო პოლიტიკის გატარებას შესძლებდა, არამედ უფრო მეტად შეინარჩუნებდა ხელისუფლებას და გაიმყარებდა პოზიციებს ძალადობრივი საშინაო პოლიტიკით. აღნიშნული ფაქტი განპირობებულია იმით, რომ მათ ოპოზიციას არ ეყოლებოდა აქტიური მხარდამჭერები და მოკავშირეები სხვა სახელმწიფოების სახით, რადგან მოერიდებოდნენ ბირთვულ ირანთან კონფროტაციას მათ საშინაო საქმეებში ჩარევის გამო.

2) ბირთვული იარაღით აღჭურვილი ირანი პირდაპირ საფრთხეს შეუქმნიდა ამერიკის უახლოეს მოკავშირეებს ახლო აღმოსავლეთში. ისრაელის სახელმწიფო ყველაზე მეტადაა საფრთხის წინაშე, ვინაიდან ირანის ლიდერები არაერთხელ გამოხატავენ დაუფარავ სიძულვილს ისრაელის მიმართ და აცხადებდნენ, რომ ისრაელი „უნდა წაიშალოს რუქიდან“, რადგან „ისრაელის გარეშე ახლო აღმოსავლეთი უკეთესი იქნებოდა.“ ბირთვული ბომბით შეიარაღებული აგრესიული ირანი გამოიწვევდა კიდევ უფრო კრიზისისკენ მიდრეკილ რეგიონს და ნებისმიერი კრიზისი, რომელიც მოიცავს ბირთვულ ირანს, შეიძლება გამოვიდეს კონტროლიდან და გამოიწვიოს ბირთვული ომი ისრაელის წინააღმდეგ. იმის გათვალისწინებით, რომ ირანის ტერიტორიები და მოსახლეობა ბევრად აღემატება ისრაელისას და ირანის ხელისუფლებას მართავს ფანატიკოსი სასულიერო პირები, რომელთა მთავარი ამოსავალი წერტილი ისლამია, მით უფრო მეტად იზრდება იმის ალბათობა, რომ ირანი გამოიყენებს ბირთვულ ბომბს ისრაელის წინააღმდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ საპასუხოდ მიიღებს გამანადგურებელ ბირთვულ დარტყმას.

3) ირანი ზოგადად განიხილება ტერორიზმის სპონსორ წამყვან სახელმწიფოდ მსოფლიოში, მისი ფინანსური და ოპერატიული მხარდაჭერით ისეთი ჯგუფებისთვის, როგორცაა ჰეზბოლა, ჰამასი და სხვა. ირანს, შესაძლებელია თავისი ბირთვული ტექნოლოგია და ნოუ-ჰაუ გაეზიარებინა შეერთებული შტატების და ისრაელის მიმართ მტრულად განწყობილ ექსტრემისტულ ჯგუფებისთვის რეგიონში. ასეთ შემთხვევაში კი ტერორისტულ ორგანიზაციებს შესაძლებლობა ექნებოდათ ბირთვული შეტევა მიეტანათ ამერიკაზე ან დასავლეთის რომელიმე ქვეყანაზე, რაც უდიდესი კატასტროფა იქნებოდა მსოფლიოსთვის.

4) ირანის მიერ ბირთვული პროგრამის განვითარება და ბირთვული იარაღის შექმნა წახალისებდა რეგიონში ბირთვული იარაღის გავრცელებას და საფრთხეს შეუქმნიდა ბირთვული იარაღის გაუზრცლებლობის ხელშეკრულებას. ამერიკის არაბული მოკავშირეები რეგიონში, როგორცაა საუდის არაბეთი, არაბეთის გაერთიანებული საემიროები, ბაჰრეინი და სხვები ღრმად არიან შემფოთებულნი ირანის აგრესიული რეგიონალური პოლიტიკით და სულ უფრო მეტ საფრთხეს ხედავენ ბირთვული იარაღის მქონე ირანისგან. მართლაც, ირანის სამხედრო პოზიციამ გამოიწვია მისი მეზობლების მიერ იარაღის შესყიდვის ზრდა და ატომური იარაღით შეიარაღებული ირანი, სავარაუდოდ, გამოიწვევს ბირთვული შეიარაღების შეჯიბრს ახლო აღმოსავლეთში, რაც კიდევ უფრო მეტ დესტაბილიზაციას მოახდენდა ამ არასტაბილურ და სასიცოცხლო მნიშვნელობის რეგიონში. ლოგიკურია, რომ რეგიონის ქვეყნები შეეცდებიან ბირთვული იძულებისა და ბირთვული თვდასხმისაგან თავის დაცვას. ეს შესაძლებელია სამი გზით: პირველი, ქვეყნებმა უნდა მიიღონ და გაატარონ ირანისთვის სასურველი პოლიტიკა, რაც შეზღუდავს მათ სუვერენიტეტსა და დამოუკიდებლობას, ამიტომაც ამაზე არ წავლენ. მეორე, უნდა იპოვონ ბირთვული გარანტორი ქვეყანა და მესამე, შექმნან საკუთარი ბირთვული პროგრამა. რეგიონში ისეთ ქვეყნებს, როგორცაა: საუდის არაბეთი, ეგვიპტე, ერაყი და თურქეთი აქვთ პოტენციური შექმნა ბირთვული პროგრამა. თუმცა აშშ და სხვა ბირთვული ქვეყნები ყველანაირად შეეცდებიან ბირთვული იარაღის გაუზრცლებლობის ხელშეკრულების დაცვას და დამატებითი ბირთვული სახელმწიფოების არშექმნას, რაც გამოიწვევს მსოფლიო წესრიგის ცვლილებას.¹¹

დასკვნა

ბირთვული იარაღის მქონე ირანი ძალზედ მნიშვნელოვან საფრთხეს წარმოადგენს, როგორც რეგიონის ქვეყნებისთვის, ისე, ამერიკასა და მის მოკავშირეებისთვის მსოფლიოში. ატომური იარაღით აღჭურვილი ირანი, სავარაუდოდ, კიდევ უფრო გაზრდიდა ირანის აგრესიულ საგარეო პოლიტიკას, მათ შორის მის აქტიურ ჩართულობას სირიაში; მის თავდასხმებს ისრაელზე ჰეზბოლას, ჰამასის და სხვა ტერორისტულ ჯგუფების მეშვეობით და იემენში მეამბოხეების ქმედებების მხარდაჭერას. ბირთვული იარაღის ქონა გააძლიერებდა ამ აგრესიას და სავარაუდოდ, უფრო დიდ დაპირისპირებას გამოიწვევდა საერთაშორისო საზოგადოებასთან. ირანს უკვე აქვს ჩვეულებრივი იარაღიდან ზემოქმედების შესაძლებლობა აშშ-სა და მოკავშირე ქარებზე, რომლებიც განლაგებულია ახლო აღმოსავლეთში და ევროპის ნაწილებში. თუ თეირანს მიეცემოდა შესაძლებლობა შეექმნა ბირთვული იარაღი, მის მიერ წარმოქმნილი საფრთხე მკვეთრად გაიზრდებოდა. შეერთებულ შტატები და საერთაშორისო თანამეგობრობა

¹¹ არტი, რობერტ და რობერტ ჯერვისი. 2011. საერთაშორისო პოლიტიკა - მუდმივი ცნებები და თანამედროვე საკითხები. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;

ახლო აღმოსავლეთში სიმშვიდის შენარჩუნებისთვის, ყველანაირად ცდილობენ ირანის ბირთვული პროგრამიდან მომდინარე საფრთხეების განეიტრალებას.

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ აშშ-ირანის ურთიერთობის ცვლილებას მრავალი ფაქტორი განსაზღვრავს და საკმაოდ კომპლექსურია. მათ შორისაა ირანის მიერ ბირთვული პროგრამის განვითარება; ბირთვული იარაღის შექმნით რეგიონში დომინანტი როლის მოპოვების და აშშ-ს გავლენის შეზღუდვის ამბიცია, რაც ეწინააღმდეგება ამერიკის გეოსტრატეგიულ ინტერესებს.

დასკვნის სახით, ირანის ბირთვული პროგრამა, რომელიც 1979 წლის ისლამურ რევოლუციამდე, აშშ-ს მიერ იყო მხარდაჭერილი, რევოლუციის შემდეგ გარდაიქმნა საფრთხედ ამერიკის პოლიტიკური ელიტების აღქმებში. კონსტრუქტივიზმის ჭრილში, სწორედ ქვეყნებს შორის იდენტობის, აღქმების ცვლილებამ გამოიწვია მათ შორის დაპირისპირება და საგარეო პოლიტიკური კურსის ტრანსფორმაცია. შეიცვალა მატერიალური მოცემულობის (ბირთვული პროგრამა) სოციალური აღქმა და განაპირობა აშშ-ირანის მტრული ურთიერთობების ჩამოყალიბება. ხოლო, ნეოკლასიკური რეალიზმი ცდილობს ახსნას საერთაშორისო პოლიტიკა საერთაშორისო სისტემის ბუნებისა და ძალთა განაწილების საფუძველზე - აშშ ცდილობს გამოიყენოს თავისი ძალაუფლება საერთაშორისო სისტემაში და შეინარჩუნოს გავლენა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში.

ბიბლიოგრაფია

- არტი, რობერტ და რობერტ ჯერვისი. 2011. საერთაშორისო პოლიტიკა - მუდმივი ცნებები და თანამედროვე საკითხები. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
- კისინჯერი, ჰენრი. 2014. მსოფლიო წესრიგი. მთარგმნელი მაია ფანჯიკიძე. თბილისი: ინტელექტი;
- უოლცი, ნ. კენეთ. 2015. „რატომ უნდა იქონიოს ირანმა ბომბი ბირთვული გაწონასწორება ნიშნავს სტაბილურობას“. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გ. წერეთლის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტი, თანამედროვე ახლო აღმოსავლეთი N8: 53-59;
- ხარჩილავა, ლილი. 2021. ამერიკის შეერთებული შტატების პოლიტიკა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონებში. სადოქტორო დისერტაცია. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი.
http://opac.gtu.ge/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=55804&shelfbrowse_itemnumber=173824
(10.11.2024)
- Adeleke Olumide Ogunnoiki and Ademola Adefisayo Adeyemi. 2021. UNITED STATES FOREIGN POLICY ON IRAN'S NUCLEAR PROGRAMME: FROM BUSH TO TRUMP ADMINISTRATION. African Journal of Social Sciences and Humanities Research, ISSN: 2689-5129 Volume 4, Issue 1, 2021 (pp. 103-121). file:///C:/Users/Admin/Downloads/AJSSHR_OW5JI3CN.pdf (15.11.24);
- Anak Agung Banyu Perwita and Muhammad Ilham Razak. 2020. U.S. Foreign Policy Towards Iranian Nuclear Threat from Bill Clinton to Donald Trump Administration. Insignia Journal of International Relations Vol. 7, No.1, April 2020, 17-44.

[\(PDF\) U.S. Foreign Policy Towards Iranian Nuclear Threat from Bill Clinton to Donald Trump Administration \(researchgate.net\)](#) (20.11.24);

Hasan, Moinul. 2019. Nuclear program of Iran and concerns of USA. Department of International Relations Jahangirnagar University;

Murray, Donette. 2010. US Foreign Policy and Iran: American-Iranian Relations since the Islamic Revolution. Abingdon: Routledge;

Rose, Gideon. 1998. Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. Cambridge University Press. World Politics 51 (October 1998), 144-172;

the U. S. Department of State. U.S.-Iran Relations. [Iran - United States Department of State](#) (12.11.24);

Wendt, A. (1992). Anarchy Is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics. International Organization, Vol. 46, No. 2 .